Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

ДЗЯБКО ЮЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 811.161.2’37
УДК 811.521’37

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ «МОВНА ПОЛІТИКА» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2015

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
МАЦЮК Галина Петрівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри загального мовознавства

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
БОНДАРЕНКО Іван Петрович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри китайської, корейської
та японської філології

кандидат філологічних наук, доцент
ЛЯШУК Анна Миколаївна,
Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
доцент кафедри практики германських мов

Захист відбудеться 9 жовтня 2015 р. о 9-й годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.15 Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 405

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5

Автореферат розіслано 9 вересня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук, доцент О. В. Татаровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Соціальний запит на знання і застосування японської мови в Україні активізував її теоретичні дослідження у працях І. Бондаренка, О. Бондаря, О. Забуранної, Т. Комарницької, К. Комісарова, Ю. Малахової, В. Пирогова, І. Рябоволенко, М. Федоришина, М. Якименка та інших мовознавців і вперше визначив потребу типологічного аналізу різноструктурних української та японської мов. Пов'язаний з виявленням і диференціацією універсальних та ідіоетнічних ознак цих двох мов на рівні фонетики, лексики, граматики, а також з визначенням взаємодії елементів у структурі одиниць кожного мовного рівня, цей аналіз неможливий без систематизування ілюстративного матеріалу та формування теоретичного підґрунтя щодо ознак української і японської мов спершу в зіставних дослідженнях.

Актуальність теми дисертації зумовлена потребою формування на матеріалі української та японської мов теорії і методики зіставного аналізу семантики, який в перспективі забезпечить здійснення типологічних досліджень різних терміносистем з метою укладання галузевих українсько-японських і японсько-українських словників.

У дисертації зіставний аналіз семантики соціолінгвістичних термінів здійснено на матеріалі одиниць термінологічного поля (далі ТП) «мовна політика» в українській та японській мовах. Передумовою зіставного дослідження цього поля послужили: 1) загальні теоретичні принципи типологічного аналізу та зіставлення мов, висвітлені в працях М. Кочергана, Е. Кузнєцової, Л. Новікова, І. Стерніна, Г. Уфімцевої, A. Lehrer, J. Lyons, C. Goddard, D. Cruse, G. A. Kleparski, T. Kodama, T. Kunihiro, M. Murphy, E. Nida, J. Trier, N. Tsujimura, T. Yamaguchi; 2) теоретичні результати дослідження лексико-семантичних систем різних мов у працях І. Бондаренка, О. Бондаря, Ю. Жлуктенка, І. Корунця, В. Манакіна, М. Фабіан, Y. Ikegami, T. Ishiwata, N. Ogoshi, T. P. Krzeszowski, T. Takada, E. Weigand; 3) категорії та поняття термінознавства, висвітлені в публікаціях Т. Кияка, І. Кочан, А. Ляшук, Т. Панько, Л. Симоненко, Е. Скороходька, С. Шелова, M. Cabré, K. Kageura, J. Sager, P. Weissenhofer; 4) характеристика терміносистеми соціолінгвістики на матеріалі різних мов, розкрита в працях Г. Бідера, І. Версти, А. Загнітка, Г. Мацюк, О. Селіванової, T. Caroll, G. K. Kimura, S. Shinji.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації відповідає науковій темі кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка «Семантико-прагматична організація різномовних дискурсів» (номер державної реєстрації 0110U003154). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 11/2 від 24 лютого 2010 р., уточнено протоколом № 7 від 13 вересня 2012 р.).

Основною **метою** роботи є дослідити семантичну структуру термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах,

зокрема його структурних частин: ядра, навколоядерної зони, периферії. Поставлена мета зумовила потребу вирішити такі **завдання**:

1) систематизувати теорію і методи типологічних та зіставних досліджень семантики в мовознавстві як передумову для формування методології зіставного аналізу семантики соціолінгвістичних термінів української та японської мов;

2) розробити методологію зіставного аналізу соціолінгвістичних термінів на прикладі термінологічного поля «мовна політика»;

3) дослідити склад, семантичні відношення, спільні й відмінні семантичні ознаки одиниць ядра ТП «мовна політика» в українській та японській мовах;

4) обґрунтувати склад, семантичні відношення, спільні й відмінні семантичні ознаки одиниць навколоядерної зони ТП «мовна політика» в обох мовах;

5) схарактеризувати склад, семантичні відношення, спільні й відмінні семантичні ознаки одиниць периферії ТП «мовна політика» в обох мовах;

6) дослідити реалізацію міжмовних відношень у складі ТП «мовна політика» в українській та японській мовах;

7) обґрунтувати роль термінологічного поля як засобу структурування ілюстративного матеріалу для створення «Навчального японсько-українського словника соціолінгвістичних термінів»;

8) систематизувати японсько-українські відповідники ТП «мовна політика» для укладання першого випуску навчального японсько-українського словника соціолінгвістичних термінів.

Об'єктом дослідження є соціолінгвістичні терміни, які формують ТП «мовна політика» в українській та японській мовах.

Предмет дослідження – структура ТП «мовна політика» у двох мовах, спільні і відмінні ознаки семантики термінів та відношення між ними.

Матеріалом для аналізу послужили 227 одиниць української та 247 відповідників японської мови, зібрані методом суцільної вибірки із лінгвістичних словників та соціолінгвістичних праць (загальний обсяг джерел – понад 5000 сторінок).

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети і завдань у роботі використано низку лінгвістичних методів, з-поміж яких *структурний* – для дослідження складу термінологічного поля, зокрема ядра, навколоядерної зони, периферії та системних зв'язків між одиницями; *зіставний* – для аналізу спільних і відмінних рис в організації семного складу одиниць поля. Прийом *компонентного аналізу* (*методика ступінчастої ідентифікації*) допоміг обґрунтувати семний склад термінів; окремі прийоми *методу опозицій* посприяли встановленню відношень між елементами поля на основі протиставлення їх за певними диференційними ознаками; *елементи кількісного аналізу* дозволили розкрити тенденції формування поля в українській та японській терміносистемах.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що *вперше*: розроблено теоретичну модель зіставного аналізу семантики термінів соціолінгвістики

української та японської мов; досліджено терміни, які увійшли до складу термінологічного поля «мовна політика»; обґрунтовано спільні і відмінні ознаки семантики термінів; створено реєстр відповідників для одного з розділів японсько-українського словника соціолінгвістичних термінів; *удосконалено* методику зіставного аналізу неспоріднених мов; *набули нового тлумачення* ідеї системної організації термінів соціолінгвістики української та японської мов.

Практичне значення дослідження. Матеріал і висновки дисертації можна використати на лекціях і практичних заняттях із типологічного мовознавства, зіставної лексикології, термінознавства та лексикографії, вступу до японської філології, лексикології сучасної японської мови. Окремі положення дисертації сприятимуть оновленню допоміжних спецкурсів та спецсемінарів із названих дисциплін, уможливлять створення методичних посібників і лексикографічних довідників.

Особистий внесок здобувача. Усі результати та висновки дослідження авторка одержала самостійно. Наукових праць на тему дисертації, написаних у співавторстві, немає.

На захист винесено такі основні положення:

1. Семантику соціолінгвістичних термінів української та японської мов можна зіставити в ході системно-структурного вивчення за допомогою *польового підходу*, який дає змогу визначити набір семантичних ознак термінів та з’ясувати відношення між ними.

2. Структура ТП «мовна політика», що становить одну з підгруп термінів соціолінгвістики, в обох мовах складається з ядра, навколоядерної зони, периферії і засвідчує високий ступінь системної організації, зумовлений розгалуженими опозиціями включення, тотожності, перетину семантичних ознак термінів, на основі яких виникають гіперо-гіпонімічні, синонімічні, антонімічні відношення.

3. Розгалужені синонімічні відношення між одиницями ТП «мовна політика» в обох мовах свідчать про те, що процес кодифікації соціолінгвістичних терміносистем триває. У японській мові вияв синонімії термінів є поширеним явищем, яке зумовлює кількісні розбіжності в номінації одних і тих самих понять. Відмінності в реалізації синонімічних відношень зумовлені типологічними характеристиками японської мови, зокрема аглютинативністю, ієрогліфічним типом письма.

4. Зіставний аналіз семантичної структури ТП «мовна політика» в українській та японській мовах дає змогу виявити спільні і відмінні ознаки в змісті досліджуваних термінів. Про реалізацію цих ознак в семантиці зіставлюваних термінів свідчать відношення повної відповідності, часткової відповідності, повної невідповідності. *Відношення повної відповідності* семантики реалізують соціолінгвістичні терміни двох мов, які характеризуються повним збігом семантичної структури. *Відношення часткової відповідності* передають зіставлювані одиниці, кількість диференційних сем яких у зіставлюваних відповідниках відрізняється. *Відношення повної невідповідності* характерні для термінологічних лакун, вони вказують на

відсутність в одній із зіставлюваних мов термінологічного позначення поняття, що номінується в іншій мові конкретною термінологічною одиницею.

5. Між зіставлюваними термінами переважають відношення повної відповідності та часткової відповідності. Відношення часткової невідповідності та повної невідповідності семантики одиниць ТП «мовна політика» пов'язані зі структурними особливостями мовного вираження об'єктивного світу кожною з досліджуваних мов та зумовлені різним типом мислення, соціополітичною і культурною дійсністю, а також соціолінгвістичною традицією.

6. Розроблена теоретична модель зіставно-типологічного підходу до аналізу семантичної структури одного термінологічного поля та її верифікація у випуску «Навчального японсько-українського словника соціолінгвістичних термінів» дозволяють стверджувати про термінологічне поле як засіб систематизації відповідників неблизькоспоріднених української та японської мов.

Апробація результатів дисертації. Усі положення й результати дослідження обговорено на науково-методичних семінарах кафедр загального мовознавства та сходознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (2009–2015), звітних конференціях педагогічного факультету Університету Ямаґучі, Японія (2012–2014). Висновки дисертації апробовано на конференціях: Міжнародній конференції «Second Conference for Young Slavists» (Budapest, 2012), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2012), Четвертій міжнародній науково-практичній конференції «Системність і спадкоємність у процесі викладання японської мови та літератури в початкових, середніх та вищих навчальних закладах» (Київ, 2012), IX Всеукраїнському соціолінгвістичному семінарі (Львів, 2012), Другій міжнародній конференції «Китай, Японія, Корея: Методологія і практика культурних інтерпретацій» (Київ, 2011), Третій міжнародній науково-практичній конференції «Удосконалення методики викладання японської мови та літератури у контексті входження України у Болонський процес» (Київ, 2011), VIII Всеукраїнському соціолінгвістичному семінарі (Львів, 2011), Міжнародній конференції «Japan: New Challenges in the 21st Century» (Poznań, 2010), Другій міжнародній науково-практичній конференції «Японська мова та література на пострадянському просторі: проблеми та перспективи» (Київ, 2010), Міжнародній науковій конференції «Східнослов'янська філологія: Від Нестора до сьогодення» (Горлівка, 2010), VII Всеукраїнському соціолінгвістичному семінарі (Львів, 2010), I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні наукові парадигми» (Горлівка, 2010).

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертації викладено в 13 публікаціях, з яких 6 статей вийшли у фахових виданнях України, 2 статті – у закордонних збірниках.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (286 позицій) та списку ілюстративного матеріалу (67 джерел). У тексті дисертації є чотири гістограми, які розкривають кількісні показники складу ТП

«мовна політика» в українській та японській мовах. Додаток до дисертації містить «Навчальний японсько-український словник соціолінгвістичних термінів. Випуск 1. Термінологічне поле «мовна політика»». Повний обсяг роботи становить 265 сторінок, з них 183 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми й актуальність проблеми, сформульовано мету й завдання, об'єкт, предмет і наукову новизну дисертації, зазначено фактичний матеріал та методи дослідження, розкрито теоретичне і практичне значення одержаних результатів, апробацію роботи, окреслено структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Історико-методологічні засади типологічного та зіставного дослідження соціолінгвістичних терміносистем української та японської мов» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Взаємодія типологічного та зіставного підходів у дослідженні неспоріднених мов»* розмежовано завдання типологічного та зіставного аналізу. Розкрито аспекти зіставно-типологічних досліджень на матеріалі цих мов, розпочатих у працях з граматики, лексики та фразеології І. Бондаренка, О. Бондаря, О. Забуранної, В. Пирогова. Вказано на необхідність створення методики зіставного аналізу різних рівнів української та японської мовних систем, насамперед лексики, з метою укладання японсько-українських та українсько-японських лексикографічних довідників. Труднощі зіставного вивчення цих мов зумовлені їхнім походженням (це одна з основних ознак мовної характеристики, що створює передумови будь-якого зіставного дослідження); особливостями фонетичного та ідеографічного письма, які відображають ідіоетнічну сутність мов. Японські ієрогліфи як індикатори певного смислу зберігають тісніший зв'язок знака зі значенням у порівнянні з фонетичним письмом (А. Пашковський, R. Morita, T. Yamaguchi).

У *підрозділі 1.2 «Зіставний аналіз семантики лексичних одиниць»* визначено теоретичні аспекти дослідження української та японської мов із площини зіставної лексикології. Зіставна характеристика лексики полягає у встановленні міжмовної симетрії та асиметрії у значенні зіставлюваних одиниць. Міжмовна симетрія виявляє реалізацію спільних ознак в семантиці лексичних одиниць, тоді як асиметрія стосується певної кількості відмінних семантичних ознак або ж відсутності лексичного позначення певного поняття в одній із мов як вияв її ідіоетнічних особливостей (В. Гак, Ю. Жлуктенко, М. Кочерган, В. Манакін, І. Стернін, T. Ishiwata, T. Kunihiro, M. Takada, K. Wikberg).

У *підрозділі 1.3 «Методологія зіставного дослідження семантики соціолінгвістичних термінів української та японської мов»* запропоновано теоретичну модель аналізу проблеми, що базується на використанні категорії *термінологічне поле*. Враховано думки мовознавців про природу терміна як лексичної одиниці, що є засобом позначення спеціальних понять певної наукової сфери, про системність терміна, в основі якої лежить відображення понятійної системності наукового знання (Р. Дудок,

І. Кочан, Г. Мацюк, Т. Панько, А. Суперанська, С. Шелов, M. Cabré, K. Kageura, J. Sager).

Оскільки в зіставлюваних мовах парадигматичні зв'язки одиниць, як правило, не збігаються, а семантичний план окремих лексичних одиниць може і не мати відмінностей, взято до уваги специфіку парадигматичних відношень у терміносистемі. *Термінологічне поле* як структурно-понятійна організація термінів певної галузі знання сформоване на основі інтегральної ознаки наукового поняття (Л. Марчук, А. Попович, А. Реформатський, А. Суперанська, Р. Цаголова, С. Шелов). Під час аналізу семантичної структури ТП «мовна політика» задіяно менші підструктури – *термінологічні групи* (далі ТГ), які містять найбільше спільних семантичних компонентів з ядерним терміном *мовна політика.* Взято до уваги склад поля: ядро, заповнене термінами, безпосередньо пов'язаними з ядерною семою поля, а також навколоядерну зону та периферію, одиниці яких характеризуються слабшим семантичним зв'язком з одиницями ядра.

Оскільки термін як відображення певного наукового знання й елемент наукової теорії розкриває своє значення через сукупність усіх системних зв'язків з іншими термінами, враховано й реалізацію гіперо-гіпонімічних, синонімічних та антонімічних відношень відповідних одиниць поля.

Застосування структурного методу дозволило здійснити внутрішньомовний аналіз термінів й виявити системні зв'язки між ними. Компонентний аналіз одиниць ТП «мовна політика» уможливив виокремлення сем як елементарних одиниць плану змісту, що відображають конкретні ознаки предмета, явища чи поняття та ідентифікують поле, а також посприяв вияву диференційних (видових) сем на фоні тієї інтегральної (родової) семи, що послужила основою для утворення ТП «мовна політика».

Тлумачення термінів-компонентів через трансформації дефініцій здійснено за допомогою процедури ступінчастої ідентифікації. Послідовне зведення слів через ідентифікатори до слів із максимально узагальненим характером забезпечило виявлення кінцевого набору сем, тобто інвентарю семантичних ознак терміна (Є. Кузнєцова, М. Фабіан, А. Ляшук). ТП «мовна політика» наповнюють одиниці, які використовуються в тлумаченнях лексем, виявлених процедурою ступінчастої ідентифікації. Спільні семи та їхня повторюваність у значеннях термінів дозволяють виокремити парадигматичні відношення між ними.

За допомогою методу опозицій розкрито відношення між елементами в середині поля на основі протиставлення їх за певними диференційними ознаками: опозиція тотожності (нульова опозиція), опозиція включення (імплікація, привативна опозиція), опозиція перетину (еквіполентна опозиція) (І. Арнольд, А. Кузнєцов, Л. Новіков, D. Cruse, M. Murphy).

Спільні і відміні ознаки в семантичному змісті соціолінгвістичних термінів виявлені за допомогою зіставного методу. Для заповнення термінологічних лакун в українській соціолінгвістичній терміносистемі застосовано окремі прийоми лексичних трансформацій: калькування (складові частини безеквівалентної лексичної одиниці, зокрема морфеми або

лексеми безеквівалентного слова замінюються буквальними відповідниками з мови перекладу) та описовий переклад, тобто передача значення безеквівалентної лексики за допомогою розгорнутого опису (О. Білоус, І. Корунець, А. Нямцу).

Другий розділ «Семантична структура ядра термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах» присвячено дослідженню складу, семантичних відношень, спільних та відмінних ознак семантичної структури одиниць ядра поля. У його складі є 55 термінів української мови та 54 одиниці японської мови, які у своїй семантичній структурі містять інтегральну сему або ж у своїй дефініції послуговуються терміном-домінантою як основним ідентифікатором, що вказує на безпосередній семантичний зв'язок з домінантою поля. Виявлено, що ядерні зони в обох мовах мають тотожну структуру: семантична структура вершини поля «мовна політика», термінологічні групи «мова», «мовне планування», «мовне законодавство» в українській мові відповідає семантичній структурі вершини поля «gengo seisaku», термінологічним групам «gengo», «gengo keikaku» і «gengohou» в японській мові.

Під час аналізу зафіксовано якісні і кількісні відмінності у складі обох мов: якісні зумовлені наявністю часткових відповідників або безеквівалентних одиниць в одній із мов, кількісні – різним складом одиниць на позначення одних і тих самих понять (див. Гістограма 1, с. 8).

У *підрозділі 2.1 «Домінанти мовна політика та* 言語政策 *gengo seisaku»* визначено одиниці, які містять найбільшу кількість ознак поняття *мовна політика* в досліджуваних мовах. Домінантою поля в українській мові виступає термін *мовна політика*, а в японській мові домінантою ТП «gengo seisaku» є відповідник 言語政策 *gengo seisaku*. Ядерними семами української та японської домінант постають тотожні семи: укр. 'мовні заходи' та яп. 'gengo housaku', навколо яких розміщуються інші одиниці поля.

У *підрозділі 2.2 «Вершини поля в обох мовах»* з'ясовано, що в обох мовах вершину термінологічного поля формують терміни, які виявляють гіперо-гіпонімічний зв'язок із домінантами, засвідчуючи системність плану змісту та плану вираження. Наприклад, за допомогою тотожних видових сем укр. 'регулювання мовних заходів в державі' / 'регулювання мовних заходів за кордоном' і яп. '国内に対する言語政策' 'kokunai ni tai suru gengo seisaku' / '外国に対する言語政策' 'gaikoku ni tai suru gengo seisaku' терміни укр. *мовна політика* та яп. 言語政策 *gengo seisaku* формують гіпонімічні ряди: укр. *мовна політика → зовнішня мовна політика*, *внутрішня мовна політика*, яп 言語政策 *gengo seisaku* →対外言語政策 *taigai gengo seisaku*, 対内言語政策 *tainai gengo seisaku*. Зіставний аналіз вершини поля засвідчив, що в українській соціолінгвістичній терміносистемі в порівнянні з японською існує більше одиниць, які відображають видові поняття терміна *мовна політика*.

Гістограма 1

Склад термінологічного поля «мовна політика»
в українській та японській мовах

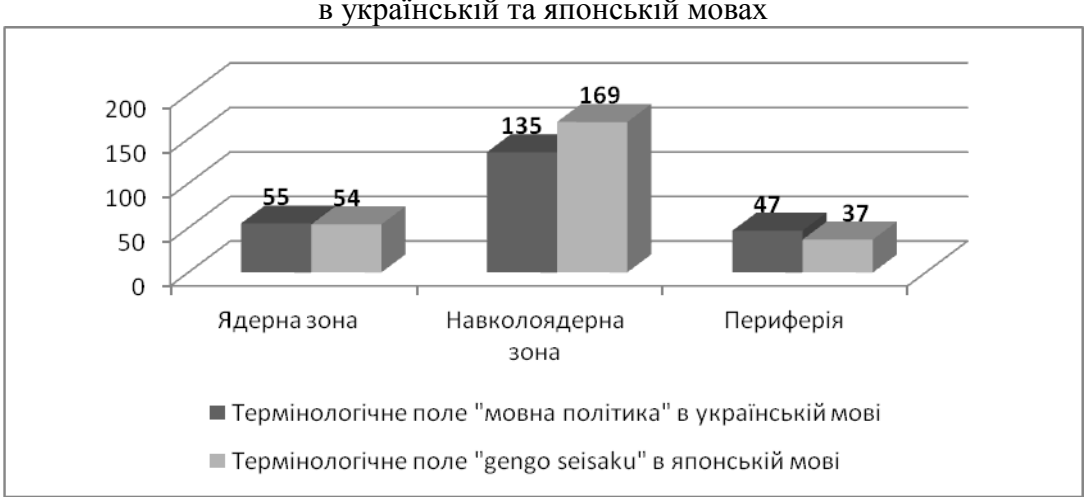

У *підрозділі 2.3 «Термінологічні групи «мова» / «gengo»»* виявлено, що терміни, які позначають поняття мови як засобу спілкування певної спільноти, формують семантично подібні угруповання назв. У ролі сем тотожні лексеми укр. *мова* та яп. 言語 *gengo* входять до змісту усіх одиниць поля, підкреслюючи їхній взаємозв'язок із понятійним полем соціолінгвістики як науки про взаємодію мови та суспільства, а також засвідчуючи спільне розуміння ролі мови у процесі соціалізації людини. Однак у японській мові зафіксовано більше одиниць, котрі реалізують значення мови як системи сукупності слів, що слугує засобом спілкування людей: українські терміни *мова*, *мовний код*, *ідіом* в японській терміносистемі протиставляються назвам 言語 *gengo*, 言葉 *kotoba*, 言語コード *gengo koodo*, 言語信号 *gengo shingou*, 言語符号 *gengo fugou*, イディオム *idiomu*.

У *підрозділі 2.4 «Термінологічні групи «мовне планування» / «gengo keikaku»»* проаналізовано терміни на позначення реалізації мовних заходів держави, скерованих на мовні зміни та пов'язані з ними процеси. Ключовими термінами зіставлюваних груп постають відповідники укр. *мовне планування* – яп. 言語計画 *gengo keikaku*, укр. *планування мовної бази* – яп. 実態計画 *jittai keikaku*, укр. *планування статусу мов* – яп. 席次計画 *sekiji keikaku*, укр. *планування засвоєння мов* – яп.普及計画 *fukyuu keikaku*. В японській групі зафіксовано розгалужені синонімічні відношення між одиницями на позначення аспектів мовного планування, що зумовлює кількісні відмінності в номінації одних і тих самих понять. Наприклад, термін 実体計画 *jittai keikaku* утворює опозицію тотожності із сполуками 本態計画 *hontai keikau* і コーパス計画 *koopasu keikaku* (номінують заходи планування мовної бази).

У *підрозділі 2.5 «Термінологічні групи «мовне законодавство» / «gengohou»»* встановлено спільні і відмінні ознаки між термінами, які передають семантику правових форм реалізації мовної політики: укр. *мовне законодавство*, *мовний закон*, *мовне право*. і яп. 言語法 *gengohou* та 言語権

gengoken. Інтегральними семами зіставлюваних груп є укр. ‘закон’, ‘право’, ‘конституція’, ‘мовна ситуація’ та яп. ‘規定’ ‘kitei’, ‘権利’ ‘kenri’, ‘憲法’ ‘kenpou’, ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’.

У *підрозділі 2.6 «Кількісний склад ядерної зони термінологічного поля «мовна політика» в обох мовах»* з’ясовано, що в українській мові ядро поля формують вершина (31 одиниця), термінологічні групи «мова» (10 одиниць), «мовне планування» (11 одиниць), «мовне законодавство» (3 одиниці), які відповідають семантиці ядерної зони японської мови у складі вершини (22 одиниці) та термінологічних груп «gengo» (14 одиниць), «gengo keikaku» (16 одиниць), «gengohou» (2 одиниці).

Третій розділ «Семантична структура навколоядерної зони термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах» присвячено дослідженню складу, семантичних відношень, спільних та відмінних ознак семантики одиниць, які формують навколоядерну зону ТП «мовна політика» в кожній мові. У складі навколоядерної зони – 135 українських одиниць та 169 відповідників японської мови. Виокремлено чотири термінологічні групи української мови: «форми існування мови», «статус мови», «мовна ситуація», «мовний контакт», та п’ять груп японської мови: «gengo henshu», «gengo chii», «gengo shiyou», «gengo sesshoku», «gengo shuutoku». Ядерні терміни груп навколоядерних зон входять до семного складу одиниць ядерної зони і пов’язані з ними безпосередніми семантичними зв’язками. Найпоширеніші семантичні відношення в межах навколоядерної частини поля базуються на привативних опозиціях включення й тотожності, підкреслюючи системний характер соціолінгвістичної термінології в обох мовах.

У *підрозділі 3.1 «Термінологічні групи «форми існування мови» / «gengo henshu»»* здійснено зіставний аналіз термінів на позначення мовних різновидів відповідно до територіальних та соціальних сфер їхнього використання. Так, тотожну семантику ілюструють еквіваленти на позначення форми мовного існування, якою послуговуються в побутовому спілкуванні на певній обмеженій території або в межах певної соціальної групи. В українській мові це – термін *діалект*, у японській – 方言 *hougen*. В обох мовах ці відповідники формують тотожні гіпонімічні парадигми за допомогою диференційних сем укр. ‘територія’ – ‘соціальна група’ і яп. ‘地域’ ‘chiiki’ – ‘社会集団’ ‘shakai shuudan’ з одиницями укр. *територіальний діалект* і *соціальний діалект* та яп. 地域方言 *chiiki hougen* і 社会方言 *shakai hougen* відповідно.

Під час аналізу виявлено часткову відповідність, яка базується на *відношенні перетину* (відповідники містять незначну кількість відмінних диференційних сем). Наприклад, значення терміна *літературна мова* розкривають семи ‘уніфікованість’, ‘кодифікованість’,‘загальноприйнятість’. До семного складу подібного за семантикою японського терміна 標準語 *hyoujungo* входять компоненти ‘言語変種’ ‘gengo henshu’, ‘言語規範’ ‘gengo kihan’, ‘公式の場’ ‘koushiki no ba’, ‘社会的権威’ ‘shakaiteki ken’i’. Окрім подібних сем: укр. ‘мовна норма’, ‘загальноприйнятість’ – яп. ‘言語規範’ ‘gengo

kihan’, ‘社会的権威’ ‘shakaiteki ken’i’ – у значенні українського терміна є сема ‘суспільна сфера використання’, тоді як семантика японського відповідника містить сему ‘公式の場’ ‘koushiki no ba’ ‘офіційна сфера’. Зміст цих сем вказує на пріоритетні сфери вжитку зазначених форм існування мови і не заперечує факту їхньої міжмовної відповідності.

Дослідження семантики одиниць зіставлюваних груп встановило велику кількість опозицій включення та тотожності, що виявляються, як правило, в існуванні розгалужених гіперо-гіпонімічних та синонімічних зв’язків. Поширена синонімія між термінами в українській мові пов’язана з дискусіями навколо термінологічного визначення *форм існування мови*. Окрім терміна *форми існування мови*, використовуються синоніми *мовне утворення*, *підсистема*, *компонент соціально-комунікативної системи*, *ідіом*, *субкод*. В обох мовах невизначені критерії виокремлення менших підсистем зумовили численні еквіполентні опозиції, які ілюструють перетин семантичних ознак термінів. Наприклад, в японській мові реалізацію відносних синонімічних відношень ілюструють терміни на позначення різновидів соціального діалекту 社会方言 *shakai hougen*, які застосовуються у професійній сфері: 業界用語 *gyoukai yougo*, 生業用語 *seigyougo*, 職場語 *shokubago*, 専門語 *senmongo*.

Виявлено, що ядерні терміни зіставлюваних груп укр. *форми мовного існування* – яп. 言語変種 *gengo henshu* демонструють часткову відповідність змісту. В японській соціолінгвістиці форми існування мови виокремлюються не лише на основі соціально-територіальних, а й функціонально-ситуативних чинників. Тому японські одиниці 使用域変種 *shiyouiki henshu*, 言語使用域 *gengo shiyouiki* та レジスタ – *rejisutaa* (позначають мовні різновиди, зумовлені типовою ситуацією спілкування) ілюструють міжмовну асиметрію.

Спільні та відмінні характеристики змісту соціолінгвістичних термінів, які реалізують значення становища мови в державі, закріпленого законодавством або визначеного суспільною функцією мови, описано в *підрозділі 3.2 «Термінологічні групи «статус мови» / «gengo chii»»*. Їхні одиниці характеризуються семантичною подібністю: вступають у гіперо-гіпонімічні відношення з ядерними термінами груп на основі протиставлення тотожних диференційних сем: укр. ‘закріплений законодавством’ / ‘незакріплений законодавством’ та яп. ‘法律に規定されている’ ‘houritsu ni kitei sarete iru’/ ‘法律に規定されていない’ ‘houritsu ni kitei sarete inai’. На відміну від української мови, у структурі японської групи спостерігається розгалужена синонімія. Наприклад, на позначення мови національних меншин зафіксовано назви: 少数派言語 *shousuuha gengo*, マイノリティの言語 *mainoriti no gengo*, 少数言語 *shousuu gengo* і 少数民族語 *shousuu minzokugo*.

У *підрозділі 3.3 «Термінологічні групи «мовна ситуація» / «gengo shiyou»»* досліджено терміни, які передають значення взаємодії кількох мов у державі. Важливою ознакою семантичної тотожності українських та японських відповідників, котрі входять до цих термінологічних груп, є наявність великої

кількості синонімів, переважну більшість з яких становлять термінологічні дублети. Вони ілюструють міжмовну симетрію: укр. *одномовна ситуація – монолінгвізм* та яп. 単一言語状態 *tan'ichi gengo joutai* – モノリンガリズム *monoringarizumu*, укр. *багатомовна ситуація – мультилінгвізм* і яп. 多言語状態 *tagengo joutai* – マルチンガリズム *maruchingarizumu*; укр. *двомовність – білінгвізм* і яп. 二言語使用 *nigengo shiyou* – バイリンガリズム *bairingarizumu* та ін. В обох мовах широка синонімія пов'язана з належністю термінів до різних соціолінгвістичних традицій. Особливості реалізації синонімічних зв'язків в японській мові пов'язуємо і зі здатністю японських коренів-ієрогліфів поєднуватися з іншими коренями подібної семантики, які мають тотожне значення (прикладом смислового зв'язку між ієрогліфічним позначенням та семантикою позначуваних одиниць є терміни зі значенням мовної ситуації двомовності: 二言語使用 *nigengo shiyou*, 二言語併用 *nigengo heiyou*, 二言語主義 *nigengo shugi*, 二言語使用状態 *nigengo shiyou joutai*).

У межах досліджуваних груп проаналізовано розгалужені гіперо-гіпонімічні відношення. Їх засвідчують гіпонімічні парадигми відповідників укр. *білінгвізм* та яп. バイリンガリズム *bairingarizumu*, котрі розкривають якісні, кількісні, оцінні показники двомовності. Під час аналізу гіперо-гіпонімічних відношень між одиницями груп обох мов зафіксовано когіпоніми, які реалізують антонімічні відношення контрарного та векторного типу.

У *підрозділі 3.4 «Термінологічні групи «мовний контакт» / «gengo sesshoku»»* виявлено подібності та відмінності семантики термінів зі значенням явищ і процесів, що виникають внаслідок мовної взаємодії кількох мов. Ядерними термінами зіставлюваних груп є відповідники укр. *мовний контакт* та яп. 言語接触 *gengo sesshoku*. Ці одиниці утворюють тотожні еквіполентні опозиції з низкою термінів, які виявляють зміст можливих наслідків міжмовних контактів та їхні якісні параметри: семантика українських термінів *мовна асиміляція*, *мовний конфлікт*, *інтерференція*, *мовний союз* відповідає японським назвам 言語同化 *gengo douka*, 言語戦争 *gengo sensou*, 言語干渉 *gengo kanshou*, 言語連合 *gengo rengou*. Спільною характеристикою зіставлюваних груп є той факт, що окремі терміни, які виявляють значення наслідків мовних контактів (укр. *двомовність*, *піджин*, *піджинізація* та яп. バイリンガリズム *bairingarizumu*, ピジン *pijin*, ピジン化 *pijinka*), водночас входять і до складу інших термінологічних груп, що свідчить про відсутність чітких меж між групами ТП «мовна політика».

Зіставний аналіз одиниць навколоядерних зон виявив відмінність у структурі ТП «мовна політика» української та японської мов, що полягає у належності термінологічних груп до різних структурних частин поля. У *підрозділі 3.5 «Термінологічна група «gengo shuutoku»»* досліджено ТГ «gengo shuutoku», яка завершує навколоядерну зону в японській мові. Одиниці групи на основі однойменної семи '言語習得' 'gengo shuutoku' реалізують значення засвоєння мови. В українській мові подібна за семантикою ТГ «володіння

мовою» належить до периферії поля. Таку розбіжність у належності зіставлюваних груп, які реалізують подібну семантику, до різних частин поля зумовлюють відмінності у взаємодії одиниць цих груп з одиницями ядра поля, вказуючи на неоднакову роль понять процесу засвоєння мови та мовних знань у системі мовнополітичних заходів України і Японії.

У *підрозділі 3.6 «Кількісний склад навколоядерної зони термінологічного поля «мовна політика» в обох мовах»* виявлено, що навколоядерна зона в українській мові охоплює термінологічні групи «форми існування мови» (38 одиниць), «статус мови» (31), «мовна ситуація» (47), «мовний контакт» (19), а в японській мові – «gengo henshu» (44 одиниці), «gengo chii» (37), «gengo shiyou» (44), «gengo sesshoku» (26), «gengo shuutoku» (19).

Четвертий розділ «Семантична структура периферії термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах» розкриває склад периферії поля, особливості семантичних відношень між термінами, спільні та відмінні ознаки семантики зіставлюваних термінів. Периферію формують термінологічні групи: «змішування мов», «ставлення до мови» та «володіння мовою», які об’єднують 47 одиниць. У японській мові периферія містить 37 одиниць у складі груп «gengo kongou» та «gengo e no taido». Ядерні терміни цих груп виконують роль семантичних компонентів одиниць навколоядерної зони, тому одиниці периферії характеризуються послабленими семантичними зв’язками з ядерною зоною поля та займають найнижче положення в структурній ієрархії поля.

У *підрозділі 4.1 «Термінологічні групи «володіння мовою» / «gengo shuutoku»»* здійснено зіставлення соціолінгвістичних термінів, які реалізують семантику засвоєння мови та мовних знань. В обох групах частотними є тотожні семи укр. ‘знання мови’ – яп. ‘言語知識’ ‘gengo chishiki’, які входять до семантичної структури низки термінів на позначення мовних і мовленнєвих здібностей, знань, умінь: укр. *мовна компетенція*, *мовленнєва компетенція* та яп. 言語能力 *gengo nouryoku*, コミュニケーション能力 *komyunikeeshon nouryoku*.

У співвіднесених групах виявлено терміни, які засвідчують частковий збіг семантики на позначення засвоєння мови як процесу та знань як результату цього процесу. Наприклад, поняття мовного знання як форма пасивних знань (термін *знання мови*) та активних знань (термін *володіння мовою*) розмежовуються. У японській мові зафіксовано терміни, які номінують засвоєння мови залежно від прикладання чи неприкладання зусиль до вивчення мови: 言語習得 *gengo shuutoku* та 言語学習 *gengo gakushuu*. Такі розбіжності пов’язуємо з ідіоетнічними особливостями членування світу.

У *підрозділі 4.2 «Термінологічні групи «змішування мов» / «gengo kongou»»* описано спільні і відмінні ознаки семантики термінів, які розкривають поняття змішування мов та позначають мовні утворення, сформовані внаслідок поєднання систем різних мов. В обох мовах зафіксовано повні відповідники, які передають це значення: укр. *піджин*, *креол*, *змішана мова* і яп. ピジン*pijin*, クレ

オール *kureooru*, 混成語 *konseigo*. Зіставний аналіз показав, що до ТГ «змішування мов» входять одиниці *суржик* і *трясанка* без термінологічних відповідників в японській мові.

У *підрозділі 4.3 «Термінологічні групи «ставлення до мови» та «gengo e no taidou»»* розкрито семантику термінів зі значенням певного відношення стосовно власної або чужої мови. Ключовими одиницями цих груп є укр. *ставлення до мови*, *мовна свідомість* та яп. 言語への態度 *gengo e no taido*, 言語意識 *gengo ishiki*. В обох групах низка термінів вступає в антонімічні відношення за допомогою протиставлення диференційних сем укр. ‘позитивне ставлення’ / ‘негативне ставлення’ і яп. ‘肯定的な態度’ ‘kouteitekina taido’ / ‘非肯定的な態度’ ‘hikouteitekina taido’, розкриваючи позитивну чи негативну оцінку своєї або чужої мови. До складу груп входять також одиниці, які передають значення можливих наслідків конкретного ставлення до мови: укр. *мовна смерть*, *мертва мова*, *мовне відродження* і яп. 言語消滅 *gengo shoumetsu*, 死語 *shigo*, 言語復興 *gengo fukkou*.

Зіставний аналіз семантичної структури термінів, які належать до названих груп, виявив одиниці, які не мають термінологічних відповідників в одній з мов. У японській мові асиметричність полягає у відсутності відповідників до назв *мовний патріотизм*, *мовна агресія*, *мовна експансія*. У терміносистемі української мови немає термінологічних відповідників до японських одиниць 言語アイデンティティ *gengo aidentiti*, 言語イデオロギ *gengo ideorogi* та 言語ナショナリズム *gengo nashonarizumu*.

У *підрозділі 4.4 «Кількісний склад периферії термінологічного поля «мовна політика» в обох мовах»* визначено, що периферію поля в українській мові формують три термінологічні групи «володіння мовою» (13 одиниць), «змішування мов» (17 одиниць), «ставлення до мови» (17 одиниць), а в японській мові – лише «gengo kongou» (14 одиниць), «gengo e no taido» (23 одиниці).

ВИСНОВКИ

1. Взаємодія ідей лінгвістичної типології та зіставного мовознавства є передумовою пізнання типологічних властивостей української та японської мов. Систематизовані теорія і методи типологічних та зіставних досліджень семантики у працях українських та зарубіжних мовознавців дозволили сформувати теоретичне підґрунтя для здійснення зіставного аналізу вперше досліджуваного ілюстративного матеріалу – термінів соціолінгвістики української та японської мов. В основу аналізу покладено роль значення як одного з основних понять зіставної лексикології, реалізацію міжмовної симетрії та асиметрії при зіставленні семантики відповідників, а також можливості польового підходу. Отриманий в дисертації теоретичний результат про роль термінологічного поля як засобу пізнання внутрішньої організації української та японської мов на рівні лексичної семантики сприяє розвитку ідей

структурної типології, орієнтованої на семантику та способи її вираження в різних мовах.

2. Методологію зіставного аналізу соціолінгвістичних термінів української та японської мов формують: лінгвістичні характеристики соціолінгвістичного терміна; польовий підхід до структурування ілюстративного матеріалу (відбір одиниць шляхом моделювання ядра, навколоядерної зони, периферії поля, а також встановлення системних зв'язків між відповідниками поля, зокрема гіперо-гіпонімічних, синонімічних, антонімічних); методи та прийоми зіставного дослідження одиниць термінологічного поля «мовна політика»; засоби відтворення термінів японської мови в терміносистемі української мови.

3. Термінологічне поле «мовна політика» в українській мові охоплює 227 одиниць. Семантична структура термінологічного поля «gengo seisaku» в японській мові містить 247 одиниць. Виявлено невідповідність структурування елементів поля зіставлюваних мов. На мовному рівні це засвідчує реалізацію неоднакових семантичних відношень термінів неядерних зон із терміном-домінантою, а на позамовному рівні вказує на відмінні об'єкти мовної політики в Україні та Японії.

До ядра поля в українській мові (55 одиниць) та японській (54 одиниці) увійшли терміни, які перебувають у гіперо-гіпонімічних відношеннях із термінами-домінантами *мовна політика* в українській мові та 言語政策 *gengo seisaku* в японській мові, а також одиниці, які послуговуються цими відповідниками як інтегральними семами. Ядро поля в обох мовах характеризують розгалужені гіперо-гіпонімічні відношення, утворені навколо домінант – вершин в ієрархії співвіднесених одиниць поля. Виявлено, що ядро поля в українській мові формують термінологічні групи «мова», «мовне планування», «мовне законодавство», а в японській – «gengo», «gengo keikaku», «gengohou».

4. Навколоядерну зону поля в обох мовах формують терміни, об'єднані навколо диференційних сем одиниць ядерної зони, реалізуючи опосередкований семантичний зв'язок з домінантою. Навколоядерна зона в українській мові (135 одиниць) представлена чотирма термінологічними групами: «форми існування мови», «статус мови», «мовна ситуація», «мовний контакт», у японській мові (169 одиниць) її формують п'ять груп: «gengo henshu», «gengo chii», «gengo shiyou», «gengo sesshoku», «gengo shuutoku».

5. До периферії поля увійшли терміни, об'єднані навколо диференційних сем, виокремлених у семному складі одиниць навколоядерної зони, засвідчуючи слабкий семантичний зв'язок із домінантою. Периферія поля в українській мові (47 одиниць) охоплює три групи: «змішування мов», «ставлення до мови» та «володіння мовою». У японській мові склад периферії (37 одиниць) формують групи «gengo kongou» та «gengo e no taido». Належність термінологічних груп до різних структурних частин поля, а також різний кількісний склад термінологічних груп зумовлені особливостями взаємодії одиниць виокремлених груп з одиницями ядра поля.

6. Спільні та відмінні ознаки семантики одиниць термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах виявлено шляхом зіставлення семного складу термінів поля та відношень між ними. Здійснений зіставний аналіз засвідчив, що терміни взаємодіють у таких напрямках, як *повна міжмовна відповідність*, *часткова міжмовна відповідність* та *повна міжмовна невідповідність* (*термінологічні лакуни*).

6.1. Відношення *повної міжмовної відповідності* виявляють терміни, які містять у своєму семному складі тотожні компоненти. Проаналізований мовний матеріал засвідчив, що в основі термінологічного значення назв, які позначають поняття *мовна політика* в українській та японській мовах, лежать семантично тотожні інтегральні семи, що підтверджують однакове розуміння змісту соціолінгвістичних понять в українських та японських наукових традиціях.

В обох мовах одиниці поля реалізують синонімічні відношення, що свідчать про тотожний і відносний семантичний зміст відповідників. Синонімічні відношення ілюструють розвиток соціолінгвістичної термінології та підтверджують етап її кодифікації в обох мовах. Семантична структура соціолінгвістичних термінів японської мови вирізняється більшою розгалуженістю синонімічних зв’язків у порівнянні з українською. Це зумовлює відмінні кількісні показники в номінації одних і тих самих понять. Розвитку абсолютної синонімії в японській мові сприяють і її мовні особливості, які передаються засобами ієрогліфічного письма. Ієрогліфи є носіями смислів, тому значення слова вибудовується не лише лінійно (як у мовах із фонетичним письмом), а й вертикально, утворюючи смислові відношення на основі тих самих ієрогліфічних елементів. Для номінації певного соціолінгвістичного поняття можливе поєднання кількох кореневих морфем, близьких за значенням, внаслідок чого утворюється розгалужена низка термінів-синонімів. Дослідження показало, що на позначення одного і того самого поняття може існувати до чотирьох абсолютних синонімів.

Відносна синонімія, яка базується на відношенні семантичної близькості, менш властива українській та японській соціолінгвістичним терміносистемам.

6.2. Відношення *часткової міжмовної відповідності* ілюструють одиниці, які характеризуються незначними відмінностями в змісті диференційних сем. Відносну асиметрію підтверджує структурування співвіднесених одиниць поля. В українській мові навколоядерна зона поля охоплює чотири термінологічні групи, периферія – три; в японській мові навколоядерна та периферійна зони поля складаються з п’яти і двох термінологічних груп відповідно. Це пов’язано з тим, що значення термінів кожної з мов може містити додаткові компоненти, які позначають ідіоетнічне світосприйняття одного й того ж поняття. Навіть за умови однакового соціолінгвістичного знання чи подібних поглядів на явище і процес соціолінгвістичні терміни української та японської мов можуть характеризуватись додатковим змістом, який не заперечує факту міжмовної відповідності.

На часткову асиметрію у зіставлюваних термінах вказують й особливості реалізації родо-видових відношень як результат неоднакового членування

дійсності. В українській мові зафіксовано більш розгалужену гіпонімічну парадигму термінів *мовна політика* та *мовна ситуація*, у японській – більш розгалужену парадигму форм існування мови 言語変種 *gengo henshu*. Це дає підстави для висновку про різні функції мовної політики, а також важливість питання мовної ситуації в українському та японському суспільствах. Мовно-культурні і соціополітичні характеристики носіїв японської мови зумовили виокремлення інших форм існування мови, ніж в українській терміносистемі.

6.3. Відношення *повної міжмовної невідповідності*, або безеквівалентності, між українською та японською мовами ілюструють міжмовні термінологічні лакуни, які вказують на відсутність у мовах назв окремих понять (ще одна реалізація відмінного в семантиці зіставлюваних термінів). Причина такої асиметрії полягає в особливостях мовних картин світу, зумовлених різним типом мислення, соціополітичною та культурною дійсністю в Україні і Японії.

Лакуни на фоні української чи японської мов не завжди свідчать про відсутність конкретного поняття в концептосфері вихідної мови, а лише про його лексичне позначення, оскільки мовні одиниці актуалізують лише ті поняття, які є релевантними для певної лінгвокультурної спільноти. І в українській, і в японській мовах існують номінативні одиниці, семантичний зміст яких відповідає термінам іншої мови, однак перші, не маючи характеристик терміна, не належать до національної терміносистеми. В результаті лінгвістичного аналізу такі одиниці можуть увійти до терміносистеми соціолінгвістики.

На позначення безеквівалентного терміна в українській мові запропоновано відповідники, які можуть лексикалізуватись і стати загальноприйнятими в українській соціолінгвістичній терміносистемі.

7. Виявлені спільні і відмінні ознаки семантики одиниць ТП «мовна політика» в українській та японській мовах підтверджують релевантність використання польового підходу для добору японсько-українських відповідників і дають всі підстави вважати термінологічне поле дієвим засобом систематизації ілюстративного матеріалу для зіставного аналізу мов.

8. Отримані в дисертації результати зіставного аналізу ТП «мовна політика» в українській та японській мовах дозволили укласти «Навчальний японсько-український словник соціолінгвістичних термінів. Випуск 1. Термінологічне поле «мовна політика»».

Перспектива дослідження полягає в застосуванні розробленої методики для аналізу інших термінологічних полів з метою укладання повного реєстру «Навчального японсько-українського словника соціолінгвістичних термінів».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ СТАТЕЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Дзябко Ю. М. Про контрастивне дослідження семантики української та японської мов / Ю. М. Дзябко // Мовні і концептуальні картини світу / відп. ред. О. І. Чередниченко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 28. – С. 128–132.

2. Дзябко Ю. М. Парадигматичні зв’язки лексеми *політика* в терміносистемах української мови / Ю. М. Дзябко // Збірник «Східнослов’янська філологія» : зб. наук. пр. Сер. : Мовознавство. – Горлівка : Вид-во ГДПІІМ, 2010. – Вип. 18. – С. 219–229.

3. Дзябко Ю. М. Мікрополе «мовна політика»: спроба формування методики зіставного аналізу на матеріалі української та японської мов / Ю. М. Дзябко // Мовні і концептуальні картини світу / відп. ред. О. І. Чередниченко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 35. – С. 28–45.

4. Дзябко Ю. М. Передумови зіставного опису семантичної структури мікрополя «мовна політика» в українській та японській мовах / Ю. М. Дзябко // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. – Львів : Вид-во Львівського університету імені Івана Франка, 2011. – Вип. 54. – С. 290–296.

5. Дзябко Ю. М. Мікрополе «мовна політика» в українській та японській мовах: синонімічні відношення / Ю. М. Дзябко // Наукові записки. – Сер. : Філологічні науки (мовознавство) / відп. ред. О. Семенюк. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 105 (1). – С. 145–150.

6. Дзябко Ю. Ядерна зона мікрополя «мовна політика» в українській та японській мовах / Ю. Дзябко // Мовні і концептуальні картини світу / відп. ред. О. І. Чередниченко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 40. – С. 35–39.

7. Дзябко Ю. М. Лексико-семантичне поле (ЛСП) як засіб типологічного опису семантики неспоріднених мов / Ю. М. Дзябко // Сучасні наукові парадигми : матер. І Всеукр. наук.-практ. конф. (Горлівка, 12 березня 2010 р.). – Горлівка : Вид-во ГДПІІМ, 2010. – С. 63–65.

8. Дзябко Ю. М. Лексико-семантичні зв’язки слова *політика* в терміносистемах / Ю. М. Дзябко // Східнослов’янська філологія: Від Нестора до сьогодення : матер. Міжнар. наук. конф. (Горлівка, 20–21 травня 2010 р.). – Горлівка : Вид-во ГДПІІМ, 2010. – С. 61–64.

9. Дзябко Ю. М. Напрями реалізації мовної політики в Японії (історія та сьогодення) / Ю. М. Дзябко // Мова і суспільство / гол. ред. Г. П. Мацюк. – Львів : Вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. – Вип. 1. – С. 133–140.

10. Дзябко Ю. М. Гіперо-гіпонімічні відношення терміна *мовна політика* в українській та японській мовах / Ю. М. Дзябко // Мова і суспільство / гол. ред. Г. П. Мацюк. – Львів : Вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, 2012. – Вип. 3. – С. 45–52.

11. Dzyabko Yuliya. Towards a Contrastive Analysis: The Structure of the microfield ‘Language Policy’ in Ukrainian and Japanese / Yuliya Dzyabko // Silva Iaponicarum. – Poznań, 2012. – P. 175–194.

12. Дзябко Ю. М. Парадигматичні відношення у соціолінгвістичній термінології української та японської мов / Ю. М. Дзябко // Сучасні тенденції сходознавства : зб. наук. пр. за матер. Х Всеукр. наук.-практ. конф., 11–12 квітня 2014 р. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х. : ХНПУ, 2014. – С. 6–13.

13. Dzyabko Yuliya. Ukrainian-Japanese lexicography: in search for the methodology for the compilation ofterminological dictionaries. Українсько-японська лексикографія: у пошуках методології укладання галузевих словників / Yuliya Dzyabko // Fiatal Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája II. 2nd Conference for Young Slavists in Budapest. – Budapest, 2014. – P. 47–50.

АНОТАЦІЯ

Дзябко Ю. М. Семантична структура термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2015.

Дисертацію присвячено вивченню семантичної структури термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах. Вперше в мовознавстві запропоновано теоретичну модель зіставного аналізу семантики термінів цих мов з площини лінгвістичної типології, зіставної лексикології, термінознавства. За допомогою застосування польового підходу та методики ступінчастої ідентифікації систематизовано соціолінгвістичні назви, які формують термінологічне поле «мовна політика» в обох мовах; визначено семний склад одиниць поля в кожній з мов та його структурні частини – ядро, навколоядерну зону та периферію; встановлено типи семантичних відношень між одиницями поля. Виявлено спільні і відмінні ознаки семантики зіставлюваних одиниць поля, які відображаються в міжмовних відношеннях повної відповідності, часткової відповідності та повної невідповідності (термінологічні лакуни). Укладено підрозділ «Японсько-українського словника соціолінгвістичних термінів».

Ключові слова: лінгвістична типологія, зіставна семантика, термінологічне поле, термін, термінологічна група, сема (семантичний компонент), ядро, навколоядерна зона, периферія, повна відповідність, часткова відповідність, термінологічна лакуна.

АННОТАЦИЯ

Дзябко Ю. Н. Семантическая структура терминологического поля «языковая политика» в украинском и японском языках. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко Министерства образования и науки Украины, Львов, 2015.

Диссертационная работа посвящена сопоставительному изучению семантической структуры терминологического поля «языковая политика» в украинском и японском языках. Впервые в языкознании предложена теоретическая модель сопоставительного анализа семантики терминов украинского и японского языков с точки зрения лингвистической типологии,

сопоставительной лексикологии, терминоведения. С помощью использования полевого подхода и методики ступенчатой идентификации систематизированы социолингвистические названия, которые формируют терминологическое поле «языковая политика» в украинском и японском языках, изучены семный состав единиц поля в каждом языке, а также его структурные части – ядро, околоядерная зона и периферия; установлены типы семантических отношений между единицами поля. Выявлены общие и различительные признаки семантики сопоставленных единиц поля, которые отображаются в межъязыковых отношениях полного соответствия, частичного соответствия, полного несоответствия (терминологическая лакуна). Сформирован подраздел «Японско-украинского словаря социолингвистических терминов».

Ключевые слова: лингвистическая типология, сопоставительная семантика, терминологическое поле, термин, терминологическая группа, сема (семантический компонент), ядро, околоядерная зона, периферия, полное соответствие, частичное соответствие, терминологическая лакуна.

SUMMARY

Dzyabko Y. M. Semantic structure of the terminological filed “language policy” in the Ukrainian and Japanese languages. – Printed as manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology: speciality – 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – Ivan Franko National University of Lviv of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2015.

The present thesis focuses on semantic structure of the terminological field «language policy» in the Ukrainian and Japanese languages. For the first time in linguistics it offers a theoretical model for contrastive description of semantics of the terms of these languages from the standpoint of linguistic typology, contrastive lexicology, terminology studies and lexicography. The research systematizes sociolinguistic names which form the terminological field «language policy» in both languages; defines semantic structure of field units in each language together with its structural parts – kernel, near-kernel zone and periphery; deduces the types of semantic relations between the units of the field. Convergent and divergent characteristics of semantics of sociolinguistic terms which form the terminological field «language policy» are defined; sub-section «Japanese-Ukrainian dictionary of sociolinguistic terms» is prepared.

The thesis comprises of the list of abbreviations, introduction, four parts, conclusions to each of them and general conclusions, list of references (341 items), supplements, which include quantitative data of the structure of terminological field «language policy» in the Ukrainian and Japanese languages and the list of Japanese and Ukrainian correspondences of the field.

The introduction substantiates the choice of the topic and topicality of the problem, states the aim and task, object, subject and scholarly novelty of the thesis, as well as indicates actual material and methods of research, covers theoretical and practical importance of the obtained results, approbation of the work, as well as delineates the structure and scope of the thesis.

The first part reports on the theoretical aspects of contrastive studies of sociolinguistic terms of the Ukrainian and Japanese languages and the methodology of their description.

The second part describes the common and differential features of the semantics of kernel zone of the field «language policy» in the Ukrainian and Japanese languages. It defines the semantic content of the terms forming it and explores relations between them.

The third part defines the common and differential features of the semantics of the terms that form near-kernel zone of the field «language policy» in the Ukrainian and Japanese languages and system relations between them.

The fourth part reveals common and differential features of the semantics of the terms that occupy periphery of the field «language policy» in the Ukrainian and Japanese languages and relations between them.

Contrastive analysis of the semantics of the units testified to the system of interlingual relations: full correspondence, partial correspondence and full non-correspondence (terminological lacunas). Full correspondence is illustrated by terms whose semantic structure is characterized by congruence of semantic components. Partial correspondence is illustrated by similarity, though not identity of the semantics of compared sociolinguistic terms of the Ukrainian and Japanese languages: there is a small number of divergent differential semes in semantic structure of correspondences. Simultaneously, the meaning of compared terms is characterized either by inclusion relations (when semantic structure of one of the correspondences has a wider structure and includes semantic structure of the other) or crossing relations (when semantic structure of correspondences has a certain number of common components alongside divergent ones). Full non-correspondence is illustrated by sociolinguistic terms which do not have lexical indication in one of the languages. They create terminological lacunas which indicate to interlingual asymmetry.

The characteristics of semantic structure of sociolinguistic names of the terminological field «language policy» in the Ukrainian and Japanese languages allowed compiling the sub-section «Japanese-Ukrainian dictionary of sociolinguistic terms».

Key words: linguistic typology, contrastive semantics, terminological field, term, terminological group, seme (semantic component), kernel, near-kernel zone, periphery, full correspondence, partial correspondence, terminological lacuna.